

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 2, Temmuz/July 2025]

Muhammet Nuri CEYLAN

<https://orcid.org/0000-0003-4194-7527>

Dr. Arş. Gör.

muhammet.ceylan@amasya.edu.tr

Amasya Üniversitesi

<https://ror.org/00sbx0y13>

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Keyfi Vergi Uygulamalarının Mizahi Bir Eleştirisi: Munduk ve Zarlık Destanı'nda Kellik Vergisi

*A Humorous Critique of Arbitrary Tax Practices: The
Baldness Tax in the Epic of Munduk and Zarlık*

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 20.05.2025

Kabul Tarihi | Date Accepted: 25.06.2025

Yayın Tarihi | Date Published: 20.07.2025

Atıf | Citation

Ceylan, M. N. (2025). Keyfi Vergi Uygulamalarının Mizahi Bir Eleştirisi: Munduk ve Zarlık Destanı'nda Kellik Vergisi

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 9(2), 1101-1122. <https://doi.org/10.34083/akaded.1702595>

Ceylan, M. N. (2025). A Humorous Critique of Arbitrary Tax Practices: The Baldness Tax in the Epic of Munduk and Zarlık

Journal of Academic Language and Literature, 9(2), 1101-1122. <https://doi.org/10.34083/akaded.1702595>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright&License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Muhammet Nuri CEYLAN | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Öz

Vergilendirme ve vergilerin tahsil edilmesi kamu düzenini sağlamak ve maddi anlamda devlete katkı sunmak gibi işlevler üstlenen önemli iktisadi ıstılahlardan biridir. Bu iktisadi uygulama bağlamında hâkim güçlerle yönetilenler arasında sosyokültürel ve ekonomik hayatı şekillendiren birçok kural, kaide ortaya çıkmıştır. Bu kaideler her toplumun ve devletin yapısına göre bir vergi kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Vergilendirmeler ve vergi toplama şekilleri tarihi seyir içinde yönetenlerin vergi ilkelerinden uzaklaşması sebebiyle halk tarafından tepki görmüş ve bu tepkiler dönemin bir nevi sözcüsü durumunda olan şair ve yazarlar tarafından farklı tür ve tarzlarda kaleme alınan eserlerde işlenmiştir. Çalışmada önemli halk anlatılarından *Munduk ve Zarlık Destanı*’nda yer alan, dönemin vergi uygulamalarını mizahi dille eleştiren kellik vergisi ve bu kellik vergisinin, vergi hukuku kapsamında değerlendirilmesine dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede Türklerde var olan vergi sistemlerine, farklı devletlerde uygulanan geçmiş dönemlerdeki tuhaf/ilginç vergilendirmelere yer verildikten sonra kellik vergisinin işlevsel açıdan değerlendirilmesi yapılmış, keyfi bir vergi olarak adlandırabileceğimiz kellik vergisi, vergi hukuku kapsamında yorumlanmıştır. Böylece *Munduk ve Zarlık Destanı*’nda yer alan kellik vergisi uygulaması ve mali uygulamaların trajikomik durumu mizah yaklaşımı üzerinden dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Halk Edebiyatı, *Munduk ve Zarlık*, kellik vergisi, vergi hukuku, keyfi vergi.

Abstract

Taxation and the collection of taxes are among the key economic concepts that serve functions such as maintaining public order and providing material contributions to the state. Within this economic practice, numerous rules and principles have emerged that shape the socio-cultural and economic life between the ruling powers and the governed. These principles have led to the formation of a tax culture that varies depending on the structure of each society and state. Over the course of history, tax systems and collection methods have drawn public criticism, especially when rulers deviated from tax principles. These reactions were often captured in works penned in various genres and styles by poets and authors who became the voice of the people. This study focuses on the baldness tax, a humorous critique of tax practices of the time found in one of the significant folk narratives, *The Epic of Munduk and Zarlık*, and examines its interpretation within the framework of tax law. Within this scope, the research discusses tax systems found among the Turks, unusual or peculiar taxation practices in historical periods and different states, and then analyzes the baldness tax from a functional perspective. Considered an arbitrary tax, the baldness tax is interpreted in the context of legal taxation principles. Thus, the implementation of the baldness tax in *The Epic of Munduk and Zarlık* and the tragicomic nature of fiscal practices are highlighted through a humorous lens.

Keywords: Turkish Folk Literature, *Munduk and Zarlık*, baldness tax, tax law, arbitrary tax.

Giriş

Vergi, toplumsal ve iktisadi yaşamın sağlıklı bir şekilde devamını sağlamak maksadıyla belli bir idari yapının denetiminde gerçekleşen, kamu hizmetlerini karşılamak amacıyla belirlenen hukuk kuralları dâhilinde kişi ve kurumlardan alınan paradır. Bu bağlamda vergi, geçmişten günümüze devletlerin en önemli gelir kaynağı, ekonomik yapının mühim dayanaklarından biri ve sosyal sistemin düzenleyicisi olmuştur (Bekci vd., 2021, s. 213). Kamu düzenini oluşturan Türkler, çok eski dönemlerden bu yana düzenli bir vergi sistemi anlayışına sahip olmuş, vergi hukukuna dair önemli kural ve kaideler geliştirmişlerdir. Fakat ekonomik krizler, savaşlar, göçler, vergi toplama hususundaki keyfi davranışlar, yoksulluk, kıtlık vb. sebeplerden ötürü artan vergiler toplum tarafından hoş karşılanmamış, zikredilen sebeplere bağlı olarak artırılan vergi miktarları sebebiyle vergi isyanları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada *Munduk ve Zarlık Destanı*'nda, halktan zorla alınan kellik vergisi ve bu kellik vergisinin mizahi bir anlayışla nasıl sistem eleştirisine dönüştüğü tahlil edilecektir. Halktan alınan kellik vergisinin anlatıya hangi amaçla dâhil edildiği, anlatıcının bu yöndeki etkisi, dönemin vergi hukukunun eleştirisi bağlamında mizahın kullanımı, bir vergi çeşidi olarak niçin kellerden vergi alındığı gibi hususlar bu kapsamda değerlendirilecektir.

1. Türklerde Vergi Şekilleri

Vergi, tarihin her devrinde hâkim iradenin egemenliğini gösteren araçlarından olmuş, kurumsallaşan idare sistemlerinde devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi belirleyen ve şekillendiren en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Çünkü vergi, önemi ve rolü bağlamında çok yönlü bir sosyal meseledir. Bu çerçevede vergi uygulamalarının siyasi, iktisadi, sosyolojik, dinî ve tarihî unsurlarla yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür (Günay & Tekir, 2018, s. 712). Devlet yahut hâkim güçler, çeşitli dönemlerde halktan topladığı vergileri farklı amaçlar etrafında kullanmaya gayret göstermişlerdir. Vergi sistemi güçlü olan ve vergi uygulamalarını yasal bir zemine oturtan, amacına yönelik bir vergilendirme sistemi kuran Türkler de gerek İslamiyet öncesinde gerekse İslamiyet sonrasında bu anlayışa azami ölçüde sadık kalmışlardır. Zira özellikle İslamiyet'in kabulünden önce Türklerin iktisadi düzeni; tarım ve hayvancılığın haricinde devletlerden ya da halktan alınan vergilere dayanmaktadır. Bu sebeple Türkler vergi sistemine çok ehemmiyet vermiş, vergi yasaları oluşturmuş ve vergi toplama işleri için özel memurlar görevlendirmişlerdir (Çandarlıoğlu, 2019, s. 132).

Türklerde sistematik bir vergi sisteminin tam manasıyla Uygurlar döneminde başladığı ifade edilmektedir. Buna dair örnekler Uygurlara ait ele geçen çeşitli vesikalarda da yer almıştır. Bu kapsamda Uygurlar döneminde toplanan çeşitli mahalli vergilerden bahsetmek mümkündür¹. Mahalli vergilerin yanı sıra halktan alınan farklı vergilerde

¹ Bunların başında *alban*, *alış*, *basık* gibi vergi çeşitleri gelir. Emlakla ilgili bir vergi olan *alban* vergisi “emlakı hassa hizmeti” yani bir tür emlak vergisi olarak tanımlanmıştır. *Alış* vergisi ise Radloff'tan aktarıldığına göre “eşya nevile ödenen vergi”dir. Her ferdin vermekle yükümlü olduğu vergiye ise *basık* vergisi adı verilmiştir. Yaygın vergilerden olan *yasak* vergisi ise “alban nevinden bir vergi olduğunu telmih etmektedir.

bulunmaktadır. Bu vergilerin başında köle vergisi gelir. Ayrıca kab vergisi, arazi vergisi (toprak vergisi), hayvan vergisi, üzüm bağı vergisi, mesken vergisi gibi çeşitli vergiler bu kategoride zikredilebilir (Caferoğlu, 2010, s. 3-42). Bunların dışında Türklerde çok çeşitli vergilerin alındığı bilinmektedir. Örneğin “barsban sıy” olarak adlandırılan vahşi hayvan terbiyecileri için toplanan vergiler, “başpülü” olarak bilinen ve Türkistan hanlıklarında erişkin Müslüman erkeklerden alınan vergiler, pazar yeri kullanma vergisi olan “bâzâr sorağı”, “bîgâr” olarak adlandırılan zorunlu hizmet vergisi, “çeçen” veya “çerü” adıyla anılan hayvan otlatma, mera kullanım vergisi, ticaret için bir yerden bir yere gidenlerden alınan “çihil-yek”, her hanede, evde yaşayan kişilerin sayısına göre alınan “dûd u revânât”/ “ser-i merd”, tarımsal sulama ile sulu tarımdan elde edilen ürünlerden alınan “kaçu”, Türkistan sahasında, hanların emirleri altındaki vazifelilerin konaklama ihtiyacının karşılanması için alınan “konalğa”, “râhdârlık”, “râhdâr” hakkı vergisi, “bâc” ve “tamğa” gibi gümrük vergileri bu çeşitliliği ve zenginliği göstermesi bakımından oldukça mühimdir (Karahana Kök, 2020, s. 219-233). Hazarlar, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Osmanlılar başta olmak üzere bütün Türk boyları ve devletlerinde de kendine özgü, çeşitli amaçlar ve farklı şekillerde toplanan vergilere rastlamak mümkündür.

Ayrı coğrafyalarda, farklı toplumsal ve iktisadi hayata sahip olan devletler, toplumsal hayatta karşılığı olan ve belirli bir temele dayanan birçok vergilendirme usulü benimsemişlerdir. Bu bağlamda vergilerin, farklı etkenler etrafında çeşitlendiği ifade edilebilir. Örneğin Osmanlılarda en önemli vergilerin başında toprak vergisi gelmiş, imparatorluğun sınırları genişledikçe toprak vergisi büyük bir önem kazanmıştır. Haraç, cizye, avarız olarak anılan vergiler sınırların genişlemesi ve gayrimüslim tebaanın da çoğalmasıyla devlet ekonomisi adına önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Ayrıca bu dönemlerde her kapıdan alınan kapu vergisi, orman ve mera kullanma hakkı vergisi olarak adlandırılan resm-i hime ve kâh vergisi, bağ vergisi, domuz besleyenlerden alınan sıra vergisi, arı besleme vergisi olan öşr-i gevare, keten öşrü (öşr-i keten), lâhana, biber ve soğan öşrü (öşr-i kelem u biber u piyaz), bazan mercimek öşrü (öşr-i ades, ades) ve meyve öşrü (öşr-i mîve), evlenme vergisi (resm-i arusan), fıçı vergisi (resm-i fıçı) gibi vergiler İslamiyet sonrasında benimsenen vergilerin çeşitliliğini göstermesi açısından önem arz eder (Fekete, 1947, s. 300-315). Görüldüğü üzere İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrasında Türklerde vergi hukuku kapsamında farklı unsurlara bağlı olarak çeşitli vergiler alınmış, devletin iktisadi hayatının sağlıklı işleyişi için düzenli bir vergi sistemi oluşturulmuştur. Bu vergiler tarım, hayvancılık, ticaret, gümrük, hizmet, ikamet edilen yer gibi çok farklı unsurlar özelinde toplanmıştır. Olanaklar, sahip olunan mal, mülk, meşgul olunan veya gelir getiren işler vs. bu vergilerin çeşitlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Yukarıda aktarılan örnek vergilerde de görüleceği üzere Türklerin vergi hukuku içinde çok farklı vergilendirme kalemleri bulunmaktadır. Fakat tarihin farklı devirlerinde hâkim güçler tarafından ilginç/sıradışı sayılabilecek vergilerin de

Altun Orda yarlıklarında da geçen bu verginin manası onda bir olarak ülkeden alınan varidattır” şeklinde tanımlanmıştır. *Mahsûl* vergisi ise arazi ekin verdiği dönemlerde, arazi sahibinden ürünlere karşılık alınan bir tür vergi olduğu belirtilmiştir (Caferoğlu, 2010, s. 3-42).

konulduğu görülmektedir. Yasal bir zemine oturtulmayan ve daha çok keyfi vergiler olarak da adlandırılabilen bu vergiler toplumsal hayatta insanların büyük tepkilerine neden olmuştur.

2. Geçmiş Dönemlerde Uygulanan Keyfi veya Tuhaf/İlginç Vergilendirmeler

Şahsi çıkarlara bağlı talep edilen vergiler, sosyal bir niteliğe sahip olan vergi kurumunu yasal bir zeminden uzaklaştırarak onu keyfi uygulamalar statüsüne yaklaştırmaktadır. Bu tarz vergi türlerini farklı dine, kültüre, tarihe sahip her millette görmek mümkündür. Örneğin İngiltere’de alınan pencere vergisi (1696), mum vergisi (1709), oyun kartları vergisi (1710) ve Georgian Dönemi olarak bilinen 1714-1830 yılları arasında yürürlüğe konulan duvar kâğıdı vergisi, sabun vergisi, tuğla-kiremit vergisi, şapka vergisi, saç pudrası vergisi, köpek vergisi, saat vergisi bu anlamda öne çıkan verdilerden birkaçıdır sadece (Aktan & Birkalan, 2023, s. 123-133). Tarihte uygulamaya konulan keyfi bir o kadar da ilginç/sıradışı sayılabilecek vergilerin başında Hindistan’da kadınlardan alınan meme vergisi gelir. Farklı toplumlarda bu ve buna benzer ilginç/sıradışı, keyfi amaçlarla toplanan birçok vergi türüne rastlamak mümkündür. Erkeklerin verdiği ve thalakaram olarak adlandırılan “baş örtme vergisi”, bıyık bırakanlardan alınan vergiler bu kategoride zikredilebilir (Ram, 2021, s. 4). Bunlara ilaveten Macaristan’da uygulanan abur cubur vergisi, Roma İmparatorluğu’ndaki bekârlık vergisi, Uruguay’daki bıyık vergisi, Balcar adalarındaki güneş vergisi, İngiltere’deki hayat vergisi, korkaklık vergisi, İspanya’daki ikinci koca vergisi, Yeni Zelanda’daki inek gazı vergisi, bazı Avrupa devletlerinde yer alan günah çıkarma vergisi veya tekerlek izi vergisi, Çarlık Rusya’daki sakal vergisi, Tibet’de alınan kulak vergisi, Venedik’teki gölge vergisi, peruk vergisi (Saraç & Yıldız, 2022, s. 21) bu hususta tarihin farklı dönemlerinde halktan talep edilen keyfi vergilendirmelerden bazılarıdır. Tarihî gerçekliğin bir parçası olan bu ilginç/sıradışı vergiler halk anlatılarına, türkülere, destanlara, halkın sözlü ve yazılı kültür ürünlerine yansımış böylece dönemin mali ıstılahları eleştiri konusu olmuştur. Bu doğrultuda tuhaf veya keyfi vergi talepleri bazen tarihî gerçeklik içinde bazen de anlatımın kurgusuna uygun bir şekilde mizah unsuru olarak metinlere dâhil edilmiştir. İşte bu keyfi vergi türlerinden biri olduğunu ve kurgusal bir metne sistem eleştirisi olarak dahil edildiğini düşündüğümüz vergilerden biri de kellik vergisidir. Önemli bir Türk anlatısı olan *Munduk ve Zarlık Destanı*’nda hükümdarın -aşağıda ayrıntılı olarak aktarılan sebeplerden dolayı- şahsi amaçlar etrafında halktan kellik vergisi topladığı hatta kel olan insanların kellik durumlarına göre onlardan vergi talep ettiği görülmektedir.

3. Keyfi Vergi Uygulamalarının Mizahi Bir Eleştirisi: Munduk ve Zarlık Anlatısında Kellik Vergisi

3.1. İşlevsel Bakımından Kellik Vergisi

Munduk ve Zarlık Destanı’nda zorba bir hükümdarın isteklerini gerçekleştirmek maksadıyla halktan özellikle de kellerden bir vergi talep ettiği, kel olanların bu durumdan çok muzdarip oldukları ve tebaanın bu “keyfi” vergi karşısındaki tepkileri aktarılmıştır.

Destanda verginin talep edildiği dönem hakkında net bir bilgi yer almamakla birlikte anlatının giriş kısmında “bundan çok eski tarihlerde” denilerek bu olayın geçmiş dönemlerde vuku bulduğu aksettirilmiştir, olayların geçtiği yerin ise Kazan şehri olduğu vurgulanmıştır. Çalışmaya konu olan vergilendirme, Çançarkan adlı hükümdarın, evlenmek istediği bir kıza başlık parası vermek için halka ve özellikle de kel olanlara koyduğu bir vergi olduğu belirtilmiştir. Halktan zorla alındığı anlaşılan bu kellik vergisinin anlatıya ne için dâhil edildiğinin, amacının ne olduğunun daha iyi anlaşılması için destan türü ve *Munduk ve Zarlık* anlatısı hakkında bazı bilgilerin verilmesinde fayda olacaktır. *Munduk ve Zarlık Destanı* muhtevası bakımından sosyal konulu destanlar kategorisinde değerlendirilmektedir. Destanda toplumsal hayattan izlere, dinî yaşama ve sosyal hayata dair dikkatler bulunmaktadır (Yalçınar, 2008, s. 111). *Munduk ve Zarlık* anlatısı ilk olarak 1915 yılında Cusupbek Şayhulislamov tarafından Kazan’da basılmıştır. Destanın oluşum tarihi tam manasıyla bilinmese de anlatı 20. yüzyılda yazıya geçirilmiştir (Kaya, 2015, s. 184). *Munduk ve Zarlık Destanı*, Kırgızlar arasında sözlü olarak yayılmış, sonraki yüzyıllarda Kırgız Türkçesiyle yazıya aktarılmıştır. Barpı Alıkulov’un anlattığı bu destan nazım-nesir karışık olmakla birlikte çoğunluğu nesir şeklinde bin mısradan oluşan bir anlatıdır. Destanda, Çançarkan Han adlı beyin altmış eşi vardır. Fakat Çançarkan Han bu eşlerinin hiçbirinden çocuk sahibi olamamıştır. Bundan dolayı çok muzdariptir. Çançarkan Han bu durumdan ötürü hüznü olduğu bir esnada yanına Hızır gelir. Hızır ona halkını toplamasını, sayısız hayvan keserek ziyafet vermesini ve bir eş daha almasını tembih eder. Böylelikle dileğinin yerine gelip baba olabileceğini söyler. Çançarkan Han kendisine denileni yapar. Vermiş olduğu ziyafete bütün halkı davet eder. Herkes gelir, gelenlere bir bedel karşılığında “kim güzel kızını Çançarkan’a vermek ister” diye sorulur. Kimse bu işe yanaşmaz. Burada Cobdur adlı çok fakir bir adamın güzeller güzeli kızı Kañçayım’ın, hana eş olarak alınması kararlaştırılır. Vezirler, bu kızı Çançarkan Han’a layık görürler. Kızın belli bir “kefalet²” karşılığında Han’a eş olarak alınmasını söylerler. Anlatının bu kısmına olağanüstü bir motif eklenir ve başlık parası konulması için getirilen kesenin, ne kadar altın konulursa konulsun dolmadığı görülür. İşte bu duruma öfkelenen Çançarkan Han evlenmeyi kafasına koyduğu için, kızın başlık parasını temin etmek amacıyla halka kellik vergisinin konulmasını emreder:

Kırgız Türkçesi

“Kabar berdi baldarga
Salık saldı kaldarga
Töbö kalga tört tilla
Mee kalga beş tilla
Ayna kalga beş tilla
Oolukkan kalga on tilla
Kıyık kalga kırk tilla
El kıyıldı bir kıyla
İyladı kaldar bir sıyra

Türkiye Türkçesi

Haber verir çocuklara
Vergi koyar kel olanlara
Tepesi kel olanlara dört altın
Başı tüm kel olanlara beş altın
Keli ayna gibi olanlara beş altın
Direnen kellere on altın
İnatçı kellere kırk altın
Halk ezildi bir hayli
Kel olanlar ağladı bir süre

² Metinde “başlık, kalın” uygulaması, “kefalet” olarak adlandırılmıştır.

Kazanın kalın elinin
Akçası tügöp, sap boldu
Kaldardin baari dak boldu

Kazan halkı
Parası tükenince sap gibi kalır
Kel olanların hepsi üzüntü içindedir...”
(Akmataliyev vd., 2007, s. 201-203).

Destana dâhil edilen ve halktan zorla alındığı anlaşılan kellik vergisi, yukarıda farklı hâkim güçler (bey, kral, imparator vb.) tarafından çeşitli amaçlar etrafında alınan keyfi vergilerle büyük bir benzerlik göstermektedir. Destanda yer alan kellik vergisi de bu keyfi vergiler statüsünde değerlendirildiğinde, bir sistem eleştirisi olarak muhtelif yönlerden önem arz eder. Burada tahlil edilmesi gereken ilk husus bir vergi isyanına dikkat çekmek isteyen anlatıcının ne için “kellik” olgusunu seçtiği, ikinci önemli husus ise kellik vergisinin hangi amaçla anlatıya yerleştirildiğidir.

Destanda, halktan talep edilen verginin tenkidi bağlamında “kellik” olgusunun seçilmesindeki ilk etken anlatıcının varlığı ve metne etkisidir. Bu sebeple anlatıcının hayatı hakkındaki bazı bilgiler bu yönelimin altında yatan sebepleri açıklamak adına ehemmiyet teşkil eder. İncelenen destan metni ünlü Kırgız şair, yazar, Barpı Alıkulov’dan alınmıştır. 1884 yılında Oş ilinde doğan şair, toplumsal hayata ayna tutan eserleriyle tüm Kırgız halkı tarafından sevilen bir şahsiyettir. Alıkulov’un *Munduk ve Zarlık Destanı*’nın yanı sıra birçok destan anlattığı, hikâyeleri dönüştürerek destanlar söylediği ifade edilmiştir. Barpı Alıkulov’un eserlerinde kendine özgü bir üslup benimsediği, metinlere düşünce ve söz zenginliği katarak bunları kıymetli bir konuma taşıdığı belirtilmiştir (Akmataliyev vd., 2007, s. 189-191). Anlatıları kendine özgü üslupla aktaran ve onları farklı unsurlarla bezeyen, değiştirip dönüştüren Alıkulov’un, kellik vergisi uygulamasını da bu minval üzere anlatının kurgusuna yerleştirdiği, “ciddi” anlatılar olarak görülen destana, mizahi bir motif ekleyerek anlatıyı ilgi çekici kıldığı söylenebilir. *Munduk ve Zarlık Destanı*’nın Salıbayev varyantına³ bakıldığında kellik vergisi olarak adlandırılan motifin olmadığı görülmektedir. Salıbayev varyantında da olay örgüsü aynı minval üzere gelişirken Han’ın kızı almak için belirlenen başlık parasını denkleştirmek gayesiyle halktan çeşitli vergiler topladığı vurgulanır. Bu kapsamda halktan zorla paralar alındığı, insanların bu parayı denkleştirmek için koyunlarını, atlarını, ineklerini pazarda sattığı, başlığın tamamlanmaması üzerine çiftçilerden, hırsızlardan, tüccarlardan vergi istendiği, iyi at binenlerden, hayvan sürüsü olanlardan, farklı renkte ve kalite de elbise giyenlerden vergiler talep edildiği ve avcılık yapanların vergiye tabi tutulduğu aktarılmaktadır (Orozova, 2002). Salıbayev varyantı göz önüne alındığında Barpı Alıkulov’un kurguya kellik vergisini yerleştirerek metni farklı bir motifle desteklediği daha iyi anlaşılacaktır.

Destan türünün özellikleri ve mizahın bu tür içinde kullanılması hususu bu çerçevede önemlidir. Karl Reichl destanı, anlatmaya dayalı bir olaya gönderme yapan, “destancı” olarak adlandırılan kişiler tarafından şölen havasında söylenen, bir çalgı aleti ile icrası yapılan, nesir, nazım yahut nazım-nesir karışık, birden fazla epizodu içinde barındıran,

³ *Munduk ve Zarlık Destanı*’nın Salıbayev varyantının temininde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mayrambek Orozobayev’e teşekkür ederiz.

kahramanların hayatlarında gerçekleştiği düşünülen olayların ayrıntılı olarak aktarıldığı, Türk boyları arasında “destan”, “dastan”, “dästan”, “dessan” gibi çeşitli adlandırmalarla anılan bir tür olarak tanımlamıştır. Reichl’e göre destan; şekil, muhteva, anlatıcı gibi birçok farklı etkenden ötürü karmaşık ve bulunduğu sahada o toplumun anlatı geleneği bağlamında mana bulan bir türdür. Bu tür anlatımlarda yerel hayat, kültürel gerekçeler, sosyoekonomik durum kısaca hem metin hem de metin dışı unsurlar ehemmiyet arz eder ve destan türünün tam manasıyla tanımlanması tüm bu faktörler göz önüne alınarak yapılabilir (Reichl, 2017, s. 124-137). Bu dikkatler etrafında destanların önemli özelliklerinden birinin de “muhteva ciddiyeti” olduğu ifade edilmelidir. Çünkü destanlar tarihten, savaşlardan, göçlerden, kahramanlıklardan bahsederken mizaha, mizahi unsurlara çok yer vermeyen “ciddi” anlatı türleridir. *Munduk ve Zarlık Destanı*’nda yer alan kellik vergisinin bir mizah unsuru olarak anlatıya dâhil edildiği düşünülecek olursa burada anlatıcı etkisi daha net anlaşılacaktır.

Munduk ve Zarlık anlatısının da “genel insanlık sorunu olan hayat hakkındaki düşünceleri mitsel olarak tanıtan, sanat değeri yüksek, motif kuruluşu inandırıcı” (Akmataliyev vd., 2007, s. 189) olduğunu belirtmek mümkündür. Bu minval üzere bahsedilen destanın “ciddi” bir metin olduğu, kurguya yerleştirilen kellik vergisinin de o devirde alınan vergileri yani iktisadi uygulamaları mizahi bir yolla eleştirme gayesi ile anlatıya eklendiği söylenebilir. Anlatıda yer alan kellik vergisinin bir mizah unsuru olarak değerlendirilmesi kapsamında mizahın ne olduğu, mizah teriminin tanımı da bu anlamda önem arz eder. Böylece kellik vergisinin niçin mizah unsuru olarak kabul edildiği daha da anlaşılır olacaktır. Mizah, “gerçeğin gülünç, eksik veya trajik yanlarının eğlendirmek, dikkat çekmek, yermek, alay etmek, eğitmek, öğretmek gibi amaçlar doğrultusunda güldürmeye dayalı çeşitli teknikleri ön plana çıkarılma işi” (Güvenç, 2015, s. 90) olarak tanımlanmaktadır. İnsan zihninin doğal seyri ve düşünce sisteminin ötesinde; anlatımın, fiziki temasların, olağandışı durum, olay ve olguların gülmeye neden olduğu bilinmektedir. İşte mizah da bu gülme eylemiyle yakında ilgilidir. Fakat mizah sadece gülme ile sınırlı değildir. Mizahın insanları güldürmek dışında farklı işlevleri de vardır. Mizahın en etkili ögesi olan gülme, insanların görsel ve işitsel uyarıcıları komik bulması sonucu oluşan bir eylemdir. Bununla birlikte gösterge olarak kullanılan nesne, olay, mekân, durum gibi mizah eyleminin tüm bu bileşenleri her zaman mutluluğa, olumlu bir anlama işaret etmez (Emeksiz, 2015, s. 994). *Munduk ve Zarlık Destanı*’nda yer alan kellik vergisi olgusunun da olumlu bir anlama işaret etmediği aksine olumsuz bir durumun mizaha büründürülmüş hali olduğunu söylemek mümkündür.

Metinde yer alan kellik vergisi, anlatıcının düşüncelerini ifade etmek için son derece önemli bir görev üstlenmiştir. Böylece iktisadi hayatın işleyişi, mali uygulamaların trajikomik durumu, bir mizah unsuru üzerinden dikkatlere sunulmuştur. Azem Sevindik, mizah icralarının konularını genel hatlarıyla şöyle tasnif etmiştir: Kültür, ekonomi, politika, cinsellik, ilgi ve deneyimler. Mizahın en önemli icra konularından biri olan “politika” bağlamında; güncel, yerel ve ulusal politikalar, politikacılar veya grupların politik hedefleri, bir mizah unsuru olarak dikkatlere sunulmaktadır (Sevindik, 2021, s. 70). *Munduk ve Zarlık Destanı*’nda da anlatıcı, mizah ve politika ilişkisi etrafında, keyfi ve

kişisel isteklerini yerine getirmek için çaba sarf eden bir hükümdarın halka koyduğu vergilendirmeleri, keller üzerinden bir güldürü unsuru olarak dikkatlere sunmuştur.

Destanlarda mizahi unsurlara sıklıkla rastlanmamakla birlikte metinlerde yer alan kimi epizotlar, motifler, metni zenginleştiren, değerli kılan kimi anlatı unsurlarının, anlatıcı tarafından metne eklenmesi, metnin anlatıcılar tarafından her defasında yeniden şekillendiği gerçeğine de işaret eder. İşte *Munduk ve Zarlık Destanı*'nda metne eklenen kellik vergisi de anlatıcının metne etkisine işaret etmektedir. Bu etkiyi önemli kılan unsurun ne olduğu daha doğrusu alınan verginin yahut keyfi vergi uygulamaları kapsamında verilmek istenen mesajın niçin kellik olgusu üzerinden aktarıldığı en dikkat çekici noktadır.

Burada anlatıcının niçin insana dair başka bir hususu kurguya dâhil etmeyip kelliği dikkatlere sunması önem arz eder. Alıkulov'un kellik olgusuyla güldürü ögesi meydana getirme çabası bu doğrultuda farklı nedenlere bağlanabilir. Bunlardan ilki anlatıcının kendi fiziksel özelliklerinden hareketle dinleyicileri mizahi bir yönelimle eğlendirme çabası güttüğü söylenebilir. Fakat şunu ifade etmek gerekir ki Barpı Alıkulov'a ait fotoğraflarda⁴ Alıkulov'un genelde bir başlık/takke taktığı ve saçlarının kısmen traşlı olduğu görülmektedir. Bu sebepten onun tam manasıyla kel olup olmadığı belirgin değildir. Tüm bunların etrafında eğer kel ise kendini bir mizah unsur olarak anlatının kurgusuna dâhil etmiş ve böylece bir güldürü ögesi oluşturmuştur denebilir. Fakat kesin olmamakla birlikte var olan fotoğraflar üzerinden ifade edilecek olursa anlatıcının tam manasıyla böyle bir durumdan muztarip olmadığı belirtilmelidir.

Başta destanlar olmak üzere halk anlatılarında metnin seyrini belirleyen unsurlardan bir diğeri ise dinleyicilerin varlığıdır. Bu minval üzere dinleyicilerin yaşı, fiziksel özellikleri, cinsiyetleri, varlıklı yahut fakir olmaları yani iktisadi durumları, dünyaya bakış açıları gibi birçok faktörün anlatıcıyı ve doğal olarak anlatıyı etkilediği ve şekillendirdiği ortaya konulmuştur. Anlatıcılar, dinleyicilerin varlığına göre anlatıları değiştirip, dönüştürme eğilimi içinde olmuşlar ve böylece farklı anlatılar ortaya çıkarmışlardır. Özkul Çobanoğlu, bu durumu âşıkların destan anlatmaları üzerinden şöyle aktarır:

“Âşıkların destanlarını söyledikleri dinleyici kitlenin özelliği destanların şekline, hacmine uzunluğuna veya kısalığına neden olabilir. Âşık, dinleyicisinin anlattıklarından hoşnut olmadığını veya dinlemeye istekli olmadığını anladığı zaman uzun tanımlayıcı formüllerden başlayarak destanı kısaltmaya veya bunun tersi bir durum olduğunda da aynı formülleri kullanarak uzatmaya eğilimlidir. Bu nedenle de aynı destanın aynı âşık tarafından söylenenlerinde bile sonuç ve uzunluk-kısalık itibarıyla farklılıklar oluşmaktadır. Bütün bunlar dinleyiciye bağlı olarak meydana gelen değişimlerdir ve aynı zamanda her icra, âşığın dramatik kabiliyetinin sanatını icra etmede dinleyiciyi kurduğu iletişim ile şekillendirip değiştirebilme hünerinin test edilmesi olarak da

⁴ Barpı Alıkulov'un bazı fotoğrafları için bk. <https://www.turksoy.org/haberler/kirgiz-sair-barpi-alikulovun-140-yil-donumu-turk-dunyasinda-kutlanacak>.

değerlendirilebilir.” (Çobanoğlu, 1998, s. 147-148).

Âşık destanları özelinde anlatıcı, dinleyici ekseninde metnin değişim ve dönüşümüne işaret edildiği bu düşünceler çalışmada ele alınan *Munduk ve Zarlık Destanı* için de önem arz eder. Çünkü burada toplum, mizahı oluşturma gayesiyle doğrudan olaya müdahil edilmiştir. Çiğdem Usta’ya göre mizahı besleyen unsurlar, toplumda ve toplumsal yaşamda mevcuttur ve bu sebeple mizahın ortaya çıkmasında topluma ihtiyaç vardır. Bu durum mizahı toplumsal bir olgu sınıfına sokar (Usta, 2009, s. 42). Bu minval üzere mizahın, toplumsal hayatta vuku bulan sosyal, siyasal ekonomik vd. baskılardan kurtulmak, bunları dile getirmek, anlatmak veya aktarmak için önemli bir yol olduğunu söylemek mümkündür. Böylece hem toplum hem de o toplumda yaşayan bireyler bu baskılardan uzaklaşmış, rahatlamış, düşüncelerini bu yolla dışa vurmuş olurlar. İnsanlar mizahla bir nevi kendilerini tedavi etmiş, acı, üzüntü, kaygı, tasa, kederlerinden, sıkıntılardan mizah aracılığıyla kurtulmuş sayılırlar (Öğüt Eker, 2014, s. 30-43, Abalı, 2020, s. 36-37). Metne eklenen kellik vergisiyle, toplumsal bir olgu etrafında olumsuz bir duruma mizahi pencereden ayna tutulmuş, toplumun muzdarip olduğu bu sıkıntıdan kaçışı, rahatlaması, duygu ve düşüncelerini dile getirmesi anlatı sayesinde gerçekleşmiştir. Böylece hem toplum hem de toplumu ilgilendiren bir durum aynı paydada buluşturulmuştur. Bu kapsamda mizahın oluşumunu sağlayın öğelerin neler olduğu, belirtilen düşüncenin desteklenmesi açısından mühimdir. “Fowler Çizelgesi”ne göre gülme konusu olan olayların başında (diğerleri nükte, hiciv, acı şaka, alay vs.) mizah gelmektedir. Bu çizelgeye göre mizahın motif ve amacı; *keşfetme*, alanı; *insan tabiatı*, metot ve aracı; *gözlem*, dinleyici tipi; *sempatiktir* (Türkmen, 2000, s. 3). *Munduk ve Zarlık Destanı*’nda anlatıcının bir mizah ortaya koyma gayesi etrafında mizahın “alanı” olarak *insan tabiatı* seçtiği ayrıca “metot ve aracı olarak” *gözlemi* ön plana çıkardığı savunulabilir. Bu bağlamda kellik vergisi uygulamasının, dinleyiciler içinde var olan keller üzerinden bir mizah unsur oluşturma gayesiyle yapıldığı, dinleyicilerin bu ciddi anlatının havasından kısmen uzaklaştırılması için yine onlar üzerinden hareket edilerek bir güldürü ögesi oluşturulduğu ve böylece kellerden vergi alınması motifinin metne yerleştirildiği söylenebilir.

Kellik vergisinin anlatıya dâhil edilmesinin altında yattığı düşünülen üçüncü seçenek ise verginin gelir getiren şeylerin çokluğu ile doğru orantılı olarak alınması olduğu yaklaşımıdır. Bir şeyin çokluğu, vergi gelirinin de o çokluğa göre artması, vergilendirme usullerinde en önemli kurallarındandır. Yani ülkede ne çok ise ondan vergi alınması kuralı gereği, kurgunun içine kellerin dâhil edildiği ifade edilebilir. Çünkü devletler yahut hâkim güçler vergi talep ederken daha çok gelir sağlayacak ve yaygın olan şeyler üzerinden vergi talep ettikleri bilinmektedir. Yani bir şey ne kadar yaygın olarak kullanılıyorsa onun vergi üzerinden getirisi de o kadar çoktur. Bu hususta verilecek en güzel örneklerden biri Roma İmparatorluğu döneminde uygulanan idrar vergisidir. İdrar vergisi, Vespasian tarafından I. yüzyılda Roma’nın lağım sistemlerinden (cloaca maxima) idrar toplayan kimselerden alınmış bir vergi türü olduğu bilinmektedir. Bu dönemde evlerinde tuvalet olmayan halk, idrar için yapılmış özel kapları kullanmış, idrar dolu bu kaplar köleler tarafından ya kanalizasyonlara boşaltılmış ya da atık toplama arabalarına konulmuştur. Devrin

çamaşırhane görevlileri giysiler üzerindeki yağları, pas vd. lekeleri çıkarmak için bir formül üretme arayışı içine girmişlerdir. Çamaşırhane görevlileri birkaç gün içinde bozulan idrarların bir tür amonyak olduğunu ve bunun kirleri, lekeleri, çok az bir maliyetle temizlediğini ortaya çıkarmışlardır. Bunun üzerine görevliler her sokak köşesine idrar kapları yerleştirerek daha çok idrar toplamaya başlamışlardır. Bu durum şehirlerde o kadar yaygınlaşmıştır ki İmparator Vespasian, devletin maddi anlamda zor olduğu bu dönemde büyük bir gelir getireceği düşünülen kaynakları vergilendirme gayesiyle idrar vergisi getirmiş, böylece idrar, ticari bir mal olarak yaygınlaşmış ve çamaşırhane işletenlerden idrar vergisi alınmıştır (Aktan, 2023, s. 91-93). *Munduk ve Zarlık Destanı*'nda da bu sebeple anlatıcının bir genelleme yaparak kellerin çok oluşu üzerinden bir vergi alındığını gösterdiği ve bu durumu bir güldürü ögesine çevirdiği düşünülebilir. Öyle ki anlatıda “*Tepesi kel olanlara dört altın. Başı tüm kel olanlara beş altın. Keli ayna gibi olanlara beş altın. Direnen kellere on altın. İnatçı kellere kırk altın. Halk ezildi bir hayli*” denilerek bu durum daha belirgin hâle getirilmiş ve birçok kelin olduğu hatta kellerin farklı şekillerde olduğu, her farklı kelden, kelinin durumuna göre vergi alındığı mizahi bir şekilde aktarılmıştır. Bu durumun, halkın içinde yetişen, toplumun her hâlini, her kesimden insanı müşahade eden şairler, yazarlar, destancılar, âşıklar, ozanlar için gayet tabii olduğu belirtilmelidir. Anlatıcının metinde kelleri “tepesi kel olanlar”, “başı tüm kel olanlar”, “keli ayna gibi olanlar”, “direnen keller”, “inatçı keller” şeklinde sınıflandırması ve tasvir etmesi de onun bu yönde ne kadar gözlemci olduğunu, bu durumu kurgu içinde tasvir ve kategorize ederek dikkatlere sunduğunu göstermektedir.

Metinde vergi toplanması için niçin keller seçilmiştir sorusuna verilecek cevaplardan sonuncusu ise anlatıcının kellere karşı tavrı ve tutumunda saklı olduğu fikridir. Şöyle ki anlatıcının kel olan insanlardan hoşlanmadığı veya onların bu fiziksel özelliklerini “komik”, “gülünç” gördüğü bunun üzerine metne böyle bir motif eklediği ve anlatıda kel olanlara karşı duygu ve düşüncelerini bir vergi üzerinden böylece somutlaştırdığı da söylenebilir.

Keyfi vergilendirme uygulamaları etrafında niçin kellik olgusunun seçildiğinin yanı sıra bir diğer önemli husus ise kellik vergisi uygulamasının hangi amaçla metne yerleştirildiğidir. Sözlü ve yazılı kültür ürünlerinde toplumun benimsemediği, kabul etmediği veya uygun görmediği her türden uygulama tenkit edilmiş, bunların dillendirilmesi, duyurulması hususunda en önemli vasıtalar âşıklar, ozanlar, şair ve yazarlar olmuş, bunlar çeşitli tür ve tarzlarda sözlü veya yazılı olarak ortaya koydukları eserlerde bu serzenişleri dile getirmişlerdir. Bunun en güzel örneklerinin başında âşık tarzı şiir geleneği içinde ortaya konan *mizahi destanlar* gelmektedir. Farklı üsluba, yeteneğe sahip olan âşıklar dönem şartlarını, yaşadıkları devirdeki gelişmeleri destan metinleri içinde aktarmış, halkın duygu ve düşüncelerini dillendirmiş böylece sosyal ve siyasal tarihe kaynaklık eden şiirler kaleme almışlardır. Bu doğrultuda yaşadığı çağda hemen hemen hiçbir olaya kayıtsız kalmayan âşıklar toplumu ilgilendiren her türden olay ve durumu eserlerinde işlemişlerdir. Âşık tarzı şiir geleneği içinde önemli bir *protesto işlevi* gören bu şiirler aracılığıyla, toplumun onaylamadığı fikirler, tutum ve

davranışlar eserlere konu olmuştur (Güvenç, 2015, s. 36-79). Âşıkların kahramanlık muhtevalı destanlar yanında siyasi ve sosyal temalı destanlar da anlattıkları bilinmektedir. Böylece âşıklar toplumun sözcüsü, anlattıkları destanlar ise duygu ve düşüncelerin ifadesinde en etkili araç olmuştur. Onlar sosyal ve siyasal tarihe kaynaklık eden destanlar vücuda getirmişlerdir. Bazı âşıkların destanlarında yeri, zamanı, adı belli olan gerçek olayların hikâyesinden daha çok toplumsal hayatın durumu ve hayat şartları mizahi bir şekilde yer almıştır. Bu duruma en güzel örnekler ise züğürtlük, pire vd. destanlardır. Anlatıcılar bu eserlerde yer ve zaman hususuna bir bağlılık göstermeden halkın sıkıntılarına işaret etmişlerdir. Zaman içinde âşıklar, eski destan geleneklerini devam ettirirken bir yandan da hem toplumsal olaylara dikkat çekmiş hem de sevda şiirleri söylemeye devam etmişlerdir. Bu durum âşıkların tematik anlamda zengin destanlar vücuda getirmelerine vesile olmuş. Daha çok sevilme ve daha çok ilgi gören bir şahsiyet olmak maksadıyla halkın istek ve dileklerini, şikâyet ve beklentilerini aktarmaya gayret göstermişlerdir. Bundan ötürü onların anlattıkları destanlarda acı, hüzn gibi duyguların yanı sıra güldürü, eğlence, mizahi unsurların da varlığını görmek mümkündür. Bu bağlamda ifade etmek gerekir ki âşık şiirinde mizah bir konu olmaktan ziyade bir anlatım yahut bir ifade tarzıdır (Güvenç, 2014, s. 37-65). Bir halk şairi, bir âşık, bir destancı olarak Barpı Alıkulov'un da bir destan anlatısı olan *Munduk ve Zarlık*'da halkın sözcüsü olarak toplumsal bir sıkıntıya dikkat çektiği, bu durumu, reel unsurlara bağlı kalmadan mizahi bir dille aktardığı ve halkın sözcülüğünü yaptığı söylenmelidir.

Âşık tarzı şiir geleneği içinde yer alan mizahi destanların konusu bu çerçevede çok geniştir. Aile hayatı, evlilik hayatı, komşuluk, cinsel hayat, esnaf ilişkileri, meslekler, parasal işlemler, miras, siyaset, din, ahlak, fakirlik, hırsızlık, evlilik dışı ilişkiler, hastalıklar, afetler gibi sayısız husus bu destanların muhtevasını oluşturmuştur.⁵ Bu destanlara konu olan en önemli hususlardan biri de vergi, vergi toplama veya vergilendirme işleridir. Destanlarda anlatıcılar vergi verme, vergilerin ağır şartları, vergi toplayanların zulümleri, vergiden kaçan halkın düştüğü durumları ele alarak mizahi tarzda tüm bu olayları dikkatlere sunmuşlardır (Çobanoğlu, 2000, s. 64-65). *Munduk ve Zarlık Destanı*'nda yer alan kellik vergisi de bu kapsamda değerlendirildiğinde anlatıcının tasvip edilmeyen bir vergilendirmeyi tenkit ettiği, bununla gerçeği gülünç duruma düşürdüğü, o gerçeğin eksik veya trajik yanlarını eğlendirmek, yermek, alay etmek amacıyla mizaha başvurduğu ve neticede kabul görmeyen bu uygulamaya dikkat çekerek eleştirme yoluna gittiği ifade edilebilir.

Kellik vergisi hususunda değinilmesi gereken bir diğer husus ise anlatıların ve anlatılar içinde yer alan unsurların işlevleridir. Bu bağlamda anlatıcının metne dâhil ettiği kellik vergisi ile hem vermek istediği mesajı ilettiği hem de anlatıların temel işlevleri⁶ kapsamında halkı *bilgilendirdiği* ifade edilebilir. A. Özgür Güvenç anlatıların işlevlerini halk hikâyeleri üzerinden irdelerken bu işlevlerden birinin “toplumsal işlev” olduğunu, toplumsal işlevin de kendi için “haberdar etme”, “eş güdüm”, “kuşaklar arası aktarma”,

⁵ Âşık tarzı şiir geleneğinde mizahi destan örnekleri için bk. Güvenç, 2015.

⁶ Halk anlatılarının işlevleri için bk. Güvenç, 2022.

“eğlence” ve “protesto” gibi fonksiyonları olduğunu belirtir (Güvenç, 2022, s. 70-79). Güvenç’in halk hikâyeleri üzerinden incelediği anlatının işlevleri, yukarıda destan metninde geçen anlatıcının kurgu içine yerleştirdiği kellik vergisi uygulamasıyla da yakından ilgilidir. Burada işlevi yerine getiren temel araç destan olmuştur. Destanların bu anlamda önemli vazifeler üstlendiğini Fuzuli Bayat şöyle ifade eder: “Destan, sosyal tarihle ve sosyokültürel düzenle ilgili hassasiyeti ile ön plana çıktığından, millî kültürel şuurun oluşumu sürecinde, devletçilik ideolojisinden devlet kurmaya, ekonomik yapıdan onu değiştirmeye, dinî ideolojik aşınmalardan din uğrunda mücadeleye kadar çok geniş bir alanda aydınlatıcı içeriğe sahiptir.” (Bayat, 2013, s. 14). Bu türden yapıtlar millet hayatının teşekkülüne büyük tesir etmiş, millî şuurun oluşmasında, o milletin her bir ferдинin özgüvene kavuşmasında, millî benliklerine dönmelerinde, özgürlük ve bağımsızlık bilincine sahip olmalarında son derece olumlu etkiler bırakmıştır. Destanlar tarihî ve kültürel sorumlulukların her birey tarafından idrakine vesile olmuştur. Tarih, kültür ve sosyal hayat bilinci destanlar aracılığıyla varlığını sürdürmüş, bu anlatılar bir milletin hafızası hüviyetini kazanmıştır (Çandarlıoğlu, 1977, s. 5-7). İşte tüm bu gayelerin (bilgilendirme, protesto etme, eğlendirme vs.) amacına ulaşması destana yerleştirilen kellik vergisi üzerinden gerçekleşmiştir. Anlatıcı bu vergi sisteminin ne kadar keyfi olduğunu, toplumun başındaki hâkim güçlerin keyfi uygulamalara başvurarak yasal bir zeminden uzaklaştıklarını “haberdar etmiş”, aynı zamanda bu bilgilendirme işlevinin yanı sıra dinleyenleri anlatının temel işlevlerinden birini kullanarak eğlendirmiştir. Bunların ötesinde anlatıcı onaylamadığı, kabul etmediği, tasvip etmediği bir uygulamayı yani vergilendirme şeklini protesto etmiş ve bu uygulamayı bir nevi eleştirmiştir. Böylece anlatı hem “haberdar etme”, hem “protesto etme” hem de “eğlendirme” işlevi bağlamında daha anlamlı hale getirilmiştir.

Anlatıda yer alan kellik vergisi uygulaması hususunda değinilmesi gereken en önemli hususlardan biri her verginin, yani icra edilen vergi uygulamalarının, zamanın ve mekânın şartlarına göre değerlendirilmesi gerekliliğidir. Bu kapsamda vergilendirmenin dönem şartlarına göre tahlil edilmesinin önemi şöyle aktarılmıştır: “Vergilendirme bir bilim olduğu kadar bir sanat ve bir tekniktir ve her zaman, zamanın ve mekânın şartlarına dayanılarak eleştirilmelidir.” (Groves’ten akt. Saraç & Yıldız, 2022, s. 21). Çünkü toplumsal bir varlık olan insanın iktisadi yaşamına ve devletin mali düzenine etki eden, bu düzeni belirleyen, şekillendiren, değiştiren ve dönüştüren birçok faktörden bahsetmek mümkündür. Bu faktörlerin farklı vergi kültürlerini ve vergi uygulamalarını ortaya çıkardığı, aynı zamanda bu vergilere karşı birbirinden bağımsız, değişik tepkilerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı şöyle belirtilmiştir: “İrk, din, dil, tarih, iktisadi anlayış, mülkiyet anlayışı, coğrafi özellikler gibi pek çok faktörün bileşiminden oluşan kültürün, vergi açısından da bir altyapı oluşturduğu görülmektedir. Sayılan bu özelliklerin her toplumda aynı olması beklenemeyeceği gibi bu özelliklerin şekillendirdiği vergi kültürünün de her toplumda aynı olmasını beklemek mümkün değildir.” (Tosuner & Demir, 2009, s. 10). Bu çerçevede anlatıda geçen kellik vergisi uygulamasının iktisadi işleyiş hususunda bir vergi eleştirisi olarak dönem şartları

kapsamında değerlendirilmesi önemlidir. Tarihi açıdan bakıldığında özellikle XIX. ve XX. yüzyıllar arasında Çarlık Rusya'nın bölgedeki hâkimiyeti ve buna bağlı olarak gerçekleşen zorba yaklaşımlar ve keyfi uygulamalar, diğer yandan Hokand Hanlığına karşı Kırgızların verdikleri mücadeleler ekonomik ve sosyal birçok soruna zemin hazırlamıştır. Zaman içinde bölgede bulunan beylerin keyfi tutumları, siyasi ve sosyal olumsuzluklar, idarecilerin haksız davranışları, yolsuzluklar had safhaya ulaşmış ve tüm bu olumsuzluklar dönem şair ve yazarlarının eserlerine yansımıştır (Arıcan & Turan, 2019, s. 358-359). Anlatıda yer alan kellik vergisinin gerçek manada bir vergi olmadığı fakat aktarılan bu vergilendirmeye dönemin keyfi vergi uygulamalarının hangi boyuta ulaştığına, vergilendirmede yasallıktan uzak nasıl hareket edildiğine ve genel manada adaletsiz, keyfi, temelsiz, mali zorbalığa dayanan vergilendirmelere dikkat çekilmek istendiği düşünülmektedir. Burada anlatıcının kendi döneminde var olan illegal uygulamaları metne taşıyarak bir dönem eleştirisi yaptığını söylemek mümkündür.

Dönemin sosyal, siyasal, iktisadi yaşantısına dair dikkatleri birçok Kırgız şair ve yazarın eserlerinde görmek mümkündür. Örneğin Kalıgul, Moldo Niyaz, Arslanbek, Moldo Kılıç, Aldaş Moldo gibi şair ve yazarlar devrin yaşam şartlarını şiirlerine taşıyarak, gerçekçi bakış açısıyla bir tenkit mekanizması kurmuşlardır (Duman, 2015, s. 5-17). Dönem şairleri Kırgız topraklarında hukuksuz uygulamalarla halka büyük zulüm yapan Ruslara karşı, şiirlerinde devrin olaylarını, yapılan zulümleri, yerlerinden edilen insanları, illegal-keyfi alınan vergileri şiirlerine yansıtmışlardır. Halkın içinden çıkan bu şairler, ozanlar, akınlar eserleri vasıtasıyla olup bitenlere tepki vermeye çalışmışlardır (Kundakçı, 2019a, s. 160). İşte bu isimlerden biri de Barpı Alıkulov'dur. Barpı Alıkulov 1884 yılında fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Henüz küçük yaşlarda zengin, mülk sahibi kişilerin yanında hizmetkâr olarak uzun süre çalışmış ve hayatını zor şartlar altında idame etmiştir. Hem devrin zor şartları hem de kendi hayatının zorlukları onun sanat yaşamını etkilemiştir (Kayıpov, 2005). Barpı Alıkulov'un dönem şartlarını, siyasi, mali uygulamalarını hicveden eserlerinde yer verdiği önemli konuların başında Çarlık Rusya döneminde icra edilen vergi uygulamaları gelir.⁷ Bu yönelim onu "sanat toplum içindir" ilkesine yaklaştırmış, devrin sorunlarını farklı türden eserlerinde titizlikle işlemesine ön ayak olmuştur. Kırgızların çok değer verdiği akınlardan olan Barpı Alıkulov'un sözlü kültür dönemi ürünlerini de iyi bildiği, halk anlatılarını dönem şartları içinde şekillendirerek yeniden halkla buluşturduğu belirtilmiştir (Artıkbayeva, 2013, s. 71-72, Orozobayev, 2019, s. 159). Naciye Ata Yıldız'a göre Barpı Alıkulov, bu yönleriyle Kırgız halk edebiyatının ve halk şiirinin en önemli temsilcilerinden biri olmuştur (Yıldız, 2016, s. 441).

Adalet, zengin-fakir ilişkileri, hak-hukuk gibi toplumsal hayatı yakından ilgilendiren her durum, olay, olgu onun şiirlerine temel oluşturmaktadır. 20. yüzyılın başında vuku bulan "Ekim Devrimi" (1917-1923) onun hayatında büyük bir kırılmaya yol açmış ve eski adaletsiz düzenin yıkılıp yeni bir düzenin kurulacağından duyduğu memnuniyeti

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Tashtanov, 2021; Sel, 2011; Keserci & Qasimov, 2024.

eserlerine yansıtmıştır. Barpı Alıkulov bu minval üzere şiirlerinde hakkı yenilen insanlardan, zenginlerin fakirleri ezmesinden, fakirlere iyi davranılmadığından, Kırgız halkının maddi anlamda çektiği büyük sıkıntılardan, zenginlerin haksız kazanç elde etmelerinden, devlet kademelerinde bulunanların yanlışlarından ve illegal yaklaşımlarından bahseder. Alıkulov'un sanatsal yaklaşımını yahut eserlerini iki döneme ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki Sovyet öncesi dönemdir. Bu dönem Kırgızların feodaller tarafından ezildiği, siyasi ve iktisadi olarak yok sayıldığı devirdir. İkinci dönem ise “Ekim Devrimi” sonrası olarak kabul edilmektedir. Özellikle ilk dönem sanat anlayışını derinden etkileyen, şekillendiren sosyal, siyasi ve ekonomik yaşam şartları, onu toplumsal-gerçekçi bir şair yapmış, aynı zamanda ona bir hiciv yeteneği de kazandırmıştır. Böylece eserlerinde adalet kavramını zirveye taşımış, adaletin en üst yönetim kademelerinden başlayarak en alt tabakaya kadar bozulduğunu özellikle vurgulamıştır (Anash Uulu, 2018, s. 11-50, Alimov, 2003, s. 51-52). Tüm bunların etrafında Barpı Alıkulov, var olan düzeni eleştiren, düzen içinde var olan aksaklıkları hicveden, eşitlik, adalet kavramları üzerinden hâkim güçleri tenkit eden önemli bir şair olarak karşımıza çıkar. Alıkulov, Çarlık Rusya dönemi ve bu dönemde var olan yerel yöneticilerden kaynaklı pek çok haksız, hukuksuz uygulamayı birincil ağızlardan duymuş ve kendi de “Ekim Devrimi” olana kadarki süreçte vuku bulan bu haksız, hukuksuz uygulamalara şahit olmuştur. Toplumsal sorunları dile getirmeye yönelik bir üslup benimseyen Alıkulov, içinde bulunduğu dönem şartlarına, olay ve durumlara kayıtsız kalmadığını eserlerinde belirgin bir şekilde hissettirmiştir (Gümüş, 2023, s. 71-76, Kundakçı, 2019b, s. 197-201). Barpı Alıkulov'un şiirlerinde yer alan en önemli temaların başında adaletsizlik ve ezilmişlik gelir. Ona göre adaletsizliğin kaynağında beyler, zenginler ve yerel yöneticiler yer alır. Şiirlerinde dönem yöneticilerinden ve onların adaletsiz uygulamalarından hep dert yanmış, bunun sebebinin ise beylerin, yöneticilerin ellerindekilerle yetinmeyip halkın malına göz dikmeleri olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Böylece şiirlerinde adaletsiz kişilerin, hukuka riayet etmeyen yöneticilerin kötü niyetli iç dünyalarını ve iç dünyalarının yansıması olan uygulamalarını gözler önüne sermiştir. Düğünlerde, eğlencelerde, insan toplulukları önünde ceza alacağını bile bile yolsuzlukları, adaletsizlikleri tenkit etmiş, halkın yanında durarak hukuksuzlukları eleştiren şiirler söylemiştir (Arıcan, 2024, s. 9-24). Burada dikkat çekilmesi gereken mühim nokta ise sosyal bir kurum olarak kabul edilen verginin, bir vergi kültürüne dönüşmesi, halkın veya devrin sözcüsü mahiyetindeki şair ve yazarların bu vergi kültürüne karşı gösterdikleri tutum ve davranışlardır.

3.2. Vergi Hukuku Bağlamında Kellik Vergisi

Vergiler, yasalarla desteklenmiş, devlet ve toplum arasındaki hiyerarşik düzen içinde mali disiplini sağlamaya yarayan “sosyal” bir kurumdur. Bu yaklaşım bir tür vergi kültürünü ortaya çıkarmıştır. Vergi kültüründe mükelleflerin vergiler karşısındaki tutum ve davranışları ve toplumun vergilendirmeye karşı yaklaşımları da bunun sosyal bir kurum olduğunun göstergesidir. Toplumun ve bireylerin iktisadi uygulamalara karşı göstermesi gereken tutum ve davranışlar, mali sosyalleşmeyi beraberinde getirir. Bu

çerçevede vergi kültürü; vergilendirme ve vergi ödemelerinden daha fazlasını ifade etmekte, kültürel norm ve gelenekler etrafında vücut bulan vergi kodlamaları olarak kabul edilmektedir (Demir, 2018, s. 67-75). Destanda da bir sosyal kurum olarak addedilen vergilendirme işlemlerinin bozulduğu, vergi kurumunun yıprandığı, kamu yararına çalışan bu sosyal kurumun keyfi uygulama ve yaklaşımlarla değişime uğradığı dikkatlere sunularak yönetenlerin şahsi amaçları uğruna devlet kurum ve kuruluşlarından faydalandıkları dönem şartlarına kayıtsız kalamayan anlatıcı tarafından böylece tenkit edildiği ifade edilmelidir.

Burada kellik vergisi adı altında alınan verginin, bir sistem eleştirisi ve vergilendirme sisteminin mizahi bir tenkidi olduğunu gösteren birkaç farklı husustan bahsedilmelidir. Bunlar vergi hukuku içinde yer alan, vergilendirmenin dayandırıldığı ilkelerle yakından ilgilidir. İktisadi sistemin mühim bir parçası olan vergilerin, toplum ve egemen güç (devlet, imparator, bey vs.) arasında karşılıklı anlayışı sağlamak, yöneten ile yönetilen arasında hukuk çerçevesinde, başkaldırıya mahal vermeyecek düzeni gerçekleştirmek, devletin mali gücünü yükseltmek, kamu ihtiyaçlarını karşılamak gibi önemli görevleri vardır. İşte tüm bunların sağlanması için vergi hukuku belirli ilkelere dayandırılmış, vergiler bu ilkelerle desteklenerek toplum ile egemen güç arasında vuku bulabilecek her türden çatışmaların, isyanların önüne geçilmek istenmiştir. Destanda yer alan kellik vergisi de vergi ilkeleri etrafında değerlendirildiğinde bu vergilendirmenin nasıl bir sistem eleştirisine dönüştüğü daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Vergi hukuku ilkeleri kapsamında *yasallık*, *eşitlik*, *ölçülülük*, *elverişlilik* ve *orantılılık* ilkeleri vd. esas alınmaktadır.⁸ Vergi hukukunun önemli ilkelerinin başında *yasallık* ilkesi gelir. *Verginin yasallığı* ilkesi olarak da tanımlanan bu ilkeye göre yönetilenlerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması elzemdir. Yönetenlerin yapacakları her işlemde yasalara, usul ve esaslara tam manasıyla uyması beklenir. Bu kapsamda verginin yasallığı hususunda hâkim gücün keyfi, sınırsız bir şekilde vergi talep etmesinin önüne geçilmesi *yasallık* ilkesiyle denetim altına alınmıştır. Böylece yasadışı, temelsiz bir vergilendirmenin de önüne geçilmiş olur. Buradan hareketle kellik vergisinin yasallık ilkesinden uzak, kişilerin temel hak ve özgürlüklerine ket vuran, illegal bir vergilendirme olduğu söylenmelidir. Çünkü kellelere konulan verginin herhangi bir yasal dayanağı bulunmamaktadır. Buna binaen insanların sadece fiziki özelliklerine göre (kel olmaları) onlardan vergi alınması yasal bir zeminden uzaklaşıldığını göstermektedir.

Vergilendirme kapsamında değinilmesi gereken bir başka ilke ise *eşitlik* ilkesidir. Geleneksel vergilendirme ilkelerinden olan *eşitlik* ilkesine göre kanun önünde insanlar arasında ayırım yapılmaması önemlidir. Burada *maddi anlamda eşitlik ilkesi* ayrı bir kıymete sahiptir. *Maddi anlamda eşitlik ilkesine* göre eşit hukuki durumlara sahip olanlara eşit davranılması son derece mühimdir. Anlatıda yer alan kellik vergisinin, vergilendirme ilkelerinden *eşitlik* ilkesine de aykırı olduğu görülmektedir. Şöyle ki eşit durumlara sahip olan insanların eşit haklara sahip olması şeklinde genellenebilecek bu

⁸ Çalışma boyunca “vergi ilkeleri” hakkında aktarılan bilgiler Günay ve Tekir’in (2018) çalışmasından hareketle sunulmuştur.

yaklaşım etrafında, ülkede sadece kellerden vergi alınması bu verginin eşitlik prensibine aykırılığını ortaya koymaktadır. Destanda sadece kellerden vergi alınmasına dair bir ferman yayınladığı görülmektedir. Oysaki bu durum aynı yaşam hakkına sahip toplumun diğer bireyleri ile kellerin eşit hukuki haklara sahip olmadığına işaret eder.

Vergilendirme ilkeleri kapsamında değinilmesi gereken önemli ilkelerden biri de *ölçülülük* ilkesidir. Buna göre devletin, yetkisini kullanarak kişilerin vergilendirme kapsamında bazı hak ve özgürlükleri sınırlandırabileceği belirtilmiştir. Ancak bu vergilerin mali, sosyal, kültürel amaçlarla yani kamu ve toplum yararına kullanılabileceği ifade edilmiştir. Bu minval üzere devlet, kişilerin hak ve özgürlüklerini sınırlandırmada aşırı ve ölçsüz bir yaklaşım sergileme yaklaşımı içinde bulunabileceğinden, pozitif hukuk sistemi içinde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının da belli bir hududu olduğu vurgulanmıştır. *Ölçülülük* ilkesi bağlamında değinilmesi gereken diğer ilke *elverişlilik* ilkesidir. *Elverişlilik* ilkesi devlet tarafında konulan kurallarda (vergi vd.) kamu faydası güdülmesidir. Kural koyucular bu kural ve kaidelerle hedeflenen amaca ulaşmak gayesi içindedirler. Yani burada öngörülen yaptırımın ulaşılmak istenen amaç için elverişli olması temel hedeftir. Anlatıda kellere, kellik derecelerine göre vergi konulması aşırı ve ölçsüz bir vergilendirme olarak değerlendirilebilir. Burada aşırı ve ölçsüz bir yaklaşım içinde temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanması şeklinde kellerden vergi alınması bu durumun önemli bir yansımasıdır. Vergilendirmenin temel amacı kamu yararını gözetmektir. Kural koyucular bu kural ve kaidelerle hedeflenen amaca ulaşmak gayesi içindedirler. Oysaki talep edilen kellik vergisinde keyfi bir amaç uğruna hareket edildiği görülmektedir. Kellik vergisinde de kamu faydası amacı güdülmediği, ulaşılmak istenilen amacın şahsi bir menfaat olduğu ve bu şahsi menfaat için kellerden talep edilen verginin *elverişli* olmadığını söylemek mümkündür. Zorba, temelsiz, keyfi vergilendirme yaklaşımlarının bir örneği olduğunu düşündüğümüz kellik vergisinin anlatı içinde özel bir nedene bağlı yani kişisel ihtiyaçların giderilmesi maksadıyla talep edildiği görülmektedir. Hâlbuki Türklerde genel olarak kişilere yani hâkim güce özgü, ona özel bir vergi sisteminin olmadığı bilinmektedir. Örneğin Kırgızlarda beylere, hanlara, başbuğ tabir edilen önderlere mutlak manada ödenmesi gereken “özel” bir vergi sisteminin, anlayışının olmadığı, insanların idaresinde bulundukları kişiye saygı ve sadakatini göstermek kapsamında ise kendi istekleriyle çeşitli hediyeler verdikleri bilinmektedir (Saparaliev, 2007, s. 154). Anlatıda ise alınan verginin tamamen hakim gücün dayatmasıyla icra edilen ve amacı şahsi menfaatler olan bir vergi olduğu görülmektedir.

Vergilendirmelerde bir diğer önemli ilke ise *orantılılık* ilkesidir. Bu ilkeye göre hedeflenen amaca ulaşma bağlamında ölçsüz bir yaklaşım içinde bulunulmaması mühimdir. Çünkü icraat, başvuru muhatap için katlanılması zor yükler getiriyorsa burada haksız bir yaklaşım meydana gelmiş olacaktır. Kellik vergisinin yasallıktan uzak bir vergi olduğuna işaret bu yaklaşım ise *orantılılık* ilkesiyle bağlantılıdır. Burada kellerden vergi alınırken bir derecelendirme yapıldığı bunun da bir yasal zemine

oturtulmadığı için ölçüsüz, orantısız bir yaklaşım ortaya çıktığı müşahade edilmektedir. Anlatıda insanlar sırf kel oldukları için vergiye tabi tutulmaları hatta bazı kellerden beş, bazılarında on, bazılarında ise kırk altın vergi alınması bu orantısızlığı, ölçsüzlüğü gözler önüne sermektedir. Tüm bunların etrafında *kellik vergisi* uygulamasının *yasallık, eşitlik, ölçülülük, gereklilik, elverişlilik, orantılılık* gibi ilkelerden uzak bir vergilendirme olduğu böylece ortaya adaletsiz, keyfi, temelsiz, mali zorbalığa dayanan bir vergilendirme çıktığı söylenebilir.

Bu tarz vergiler insanların taşıyamayacağı bir seviyeye geldiğinde yahut keyfi bir talebe dönüştüğünde insanlar isyan etmiş, insanlar bu isyanlarını da farklı şekillerde ortaya koymuşlardır. Çünkü verginin, pozitif hukuk sistemi içinde miktarı, süresi, kullanım alanı, alınma amacı belirlenmiş ve kayıt altına alınmıştır (Akçam, 2021, s. 85-86). Pozitif hukuk kurallarına dayalı vergi sistemleri halk tarafından anlayışla karşılanıp benimsenirken, keyfi, tuhaf, olağandışı, temelsiz vergiler halkın büyük tepkisini çekmiştir. Bu, kimi zaman halk ayaklanması, gösteri, yürüyüş vb. tarzda çeşitli fiillerle kendini gösterirken kimi zaman da o toplum içinden çıkmış şairler, yazarlar, âşıklar tarafından sözlü-yazılı kültür imkânları etrafında bir tepki olarak anlatılarda kendine yer bulmuştur. Kırgızların tarihine bakıldığında özellikle Sovyet işgali ve Rus egemenliği altında geçen dönemlerde, Kırgız halkının keyfi vergi uygulamalarına ve bu vergi yaklaşımlarına karşı ortaya koyduğu isyanları görmek mümkündür. Örneğin tarım ve hayvancılıkla uğraşan Kırgızların bu temel haklarını engellemek için zamanla onlardan “otlatma” vergisi alındığı, vergi adı altında halktan et, çadır, pamuk, at, deve, koyun, keçi, kıyafet, keçe vb. şeyler toplandığı, halkın bu sebeplerle açlığa ve sefalete sürüklendiği, neticede ağır ve yasal olmayan vergiler karşısında ayaklanmaların ve çeşitli isyanların vuku bulduğu bilinmektedir (Muratova, 2025, s. 356-359).

Alıkulov’un yaklaşımı ve bu yönelimle aktardığı şiirler, devrin önemli şairlerinin vücuda getirdikleri metinlerde de açık bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda vergiler halkı soymak, cezalandırmak için bir araç olarak kullanılmış, yöneticiler vergi adı altında halkın toprağını elinden almış ve vergiler sömürü düzeninin önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu hukuksuz vergiler dönem şairlerinin eserlerinde işledikleri⁹ temel mevzulardan biri haline gelmiştir. Örneğin devrin önemli isimlerinden Moldo Kılıç adaletsiz vergiler sebebiyle halkın zor duruma düştüğünü, yöneticilerin insanları fakirliğe sürüklediklerini ifade etmiştir. Dönemin sözcüsü durumundaki akınlarından olan Aldaş Moldo “*Döşek ister yün ister, Kuzu postu yorganı alır, İstedğini vermezse, Kızar bağırır çağırır, Ağlatır ve sızlatır, Hamile çocuğunu düşürür, Kadınları döverler*” sözleriyle şiirlerinde ağır vergi yükünün büyük bir zulüm olduğunu belirtmiştir. Togolok Moldo ise “*Çalıştırdığın toprağı aldı, Attan doğan yavruyu aldı, Hayvanı aldı atı aldı, Terk ettik ağladık, Atadan kalan mirastan*” diyerek vergiye dayalı sömürü düzeni sebebiyle ata topraklarını terk etmek zorunda kaldıklarını vurgulamıştır. Bu zulmü şiirlerinde işleyen isimlerden biri de Cutakayev’dir. Cutakayev şiirlerinde “*Koyundan*

⁹ Bu hususta aktarılan şiir örneklerinin tamamı için bk. Kundakçı (2019a). *Çarlık Rusya’nın Kırgızistan’da Uyguladığı Koloni Siyasetinin Dönemin Kırgız Akınlarının Şiirlerine Yansımaları*.

aldı yarısını, Taydan aldı doksan tane, Her aileden aldın on som para...” diyerek yöneticilerin adaletsiz ve hukuksuz vergi uygulamalarına işaret eder (Kundakçı, 2019a, 151-159). Söze ve eyleme dayalı vergi isyanları olarak iki şekilde sınıflandırabileceğimiz bu tepkiler farklı anlatım türleri içinde halkın duygu ve düşüncelerine tercüman olmuştur. *Munduk ve Zarlık Destanı*’nda yer alan keyfi vergi örneği de bu isyanın mizaha bürünmüş somut bir ifadesi olarak kabul edilebilir.

Sonuç

Munduk ve Zarlık Destanı’nda halktan alınan *kellik vergisi* uygulaması, dönemin vergi anlayışının ve vergi toplama hususlarındaki şahsi çıkarlara dayanan davranışların mizahi bir anlayışla eleştirilmesinin tezahürüdür. Metinde sadece *kellik vergisi* ile dönemin keyfi vergi sistemi mizahi bir anlayışla eleştirilmemiş durumun vahametinin gösterilmesi için bu vergi uygulamasının derecelendirilmesinin dahi yapıldığı görülmüştür. Anlatıda eleştiriye ve mizahi bağlamda bir isyana konu olan verginin, hâkim gücün kendi arzusunu (istediği kızı elde etme) yerine getirme gayesi üzerine kellerden talep edildiğine işaret edilmiştir. Bu yaklaşımla konulan vergilerin yasallıktan uzaklaştığı gösterilmiş, yönetenlerin kamu yararını gözetmediklerine vurgu yapılmıştır.

Destanda “tepesi kel olanlara dört altın, başı tüm kel olanlara beş altın, keli ayna gibi olanlara beş altın, direnen kellere on altın, inatçı kellere kırk altın” gibi bir derecelendirme yapılarak hem bu keyfiyetin nasıl bir seviyeye ulaştığı gösterilmek istenmiş hem de oluşturulan mizahın seviyesi yani güldürü derecesi daha yukarıya taşınmıştır. Böylece halkın karşı karşıya kaldığı bu durum trajikomik bir şekilde dikkatlere sunulmuştur. Bu dikkat, aynı zamanda mizahi bağlamda bir isyanın da yansımasıdır.

Edebi metinler ve bu minval üzere oluşturulan halk edebiyatı ürünleri toplumun düşünce dünyasını, dönem içinde vuku bulan olay ve durumları, bu olay ve durumlara karşı insanların tepkilerini yansıtmaları açısından en önemli mecralar olmuştur. Çalışmanın merkezine alınan *Munduk ve Zarlık Destanı*’da da bunu açıkça görmek mümkündür. Anlatıda tasvip edilmeyen vergi anlayışlarının yazar tarafından eleştirel lakin bir o kadar da mizahi anlamda dikkatlere sunulduğu ifade edilmelidir.

Kaynaklar | References

- Abalı, İ. (2020). *Ölümü evcilleştirmek: Türk kültüründe ölüm temelli mizah*. Hiper yayın.
- Akçam, H. (2021). *Kırgız destanlarında halk hukuku*. Paradigma Akademi.
- Akmataliyev, A., Mukasov, M., Orozova, G. (2007). *Kırgız destanları-2*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktan, C. C. (2023). Roma imparatorluğu'nda idrar vergisi uygulaması/pecunia non olet (paranın kokusu olmaz). *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 15(1), 89-102. <https://doi.org/10.55827/ebd.1310411>
- Aktan, C. C., Birkalan, A. Ö. (2023). Georgianlar dönemi Britanyası'nda keyfi vergiler (1714-1830). *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 122-138. <https://doi.org/10.30803/adusobed.1307039>
- Alimov, U. (2003). *Kırgızistan'da akınlar ve akınlık geleneği*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Anash Uulu, K. (2018). *Barpı'nın hayatı, şiirleri ve sanatı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Arıcan, O. (2024). *Barpı Alıkul (Şiir dünyası-fonostilistik-leksikostilistik-şiirler)*. Paradigma Akademi.
- Arıcan, O., Turan, Ö. (2019). Barpı Alıkulov'un 'Bolboy' şiiri üzerine. *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 19, 357-375. <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK827>
- Artıkbayev, K. (2013). *XX. yüzyıl Kırgız edebiyatı tarihi* (Çev. Mayramgül Dıykanbayeva). Bengü Yayınları.
- Bayat, F. (2013). *Oğuz destan dünyası/oğuznamelerin tarihi, mitolojik kökenleri ve teşekkülü*. Ötüken Neşriyat.
- Bekci, İ., Apalı, A., Çulcu, T. (2021). Türk devletlerinde vergi anlayış ve uygulamalarının biçimsel ve yapısal karakteri. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 212-222.
- Caferoğlu, A. (2010). Uygurlarda hukuk ve maliye ıstılahları. *Journal of Turkology*, 4, 1-44.
- Çandarlıoğlu, G. (1977). *Türk destan kahramanları*. And Yayınları.
- Çandarlıoğlu, G. (2019). *İslam öncesi Türk tarihi ve kültür*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (1998). Sözlü kompozisyon teorisi ve günümüz halkbilimi çalışmalarındaki yeri. M. Özarslan (Ed.), *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı* içinde (s. 138-170). Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Akçağ Yayınları.
- Demir, H. İ. (2018). Türk vergi kültürüne etkisi açısından Türk vergi uygulamaları tarihine kısa bir bakış. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(18), 64-92.

- Duman, G. B. (2015). 19. yüzyıl Kırgız şiiri ve dönemin sosyal ve siyasi gelişmelerinin şiirdeki yansımaları. *Bilig*, 75, 1-22.
- Emeksiz, A. (2015). Türk halkbilimi mizah araştırmalarına dair genel tespit, değerlendirme ve teklifler. *Turkish Studies*, 10(8), 987-1024.
- Fekete, L. (1947). Türk vergi tahrirleri. (Çev. Sadrettin Karatay). *BELLETEREN*, 11(42). 299-328.
- Gümüş, Ş. (2023). Âşık Veysel Şatıroğlu ve Akın Barpı Alıkulov'un şiirlerinde ortaklıklar. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47, 67-78.
- Günay, B. ve Tekir, A. F. (2018). Tanzimat sonrası vergi reformlarının anayasal vergilendirme ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesi, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2, 711-742. <https://doi.org/10.33433/maruhad.502949>
- Güvenç, A. Ö. (2015). *Âşık tarzı şiir geleneğinde mizahi destanlar*. Gece Kitaplığı.
- Güvenç, A. Ö. (2022). Halk hikâyelerinin işlevleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 73, 57-83. <https://doi.org/10.54614/JTRI.2022.4580>
- Karahanlı Kök, N. (2020). Türkistan hanlıkları yarlıklarında geçen vergi adları. *TÜRÜK-Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 8(21), 212-244.
- Kaya, D. (2015). *Kırgız destanları*. Salkımsöğüt Yayınları.
- Kayıpov, S. (2005), *Türkiye dışındaki Türk edebiyatları antolojisi/Kırgız edebiyatı*. Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Keserci, R., Qasimov, C. (2024). Kırgızların Hokand hanlığı'ndaki rolü. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11(2), 1201-1219. <https://doi.org/10.46868/atdd.2024.739>
- Kundakçı, M. (2019a). Çarlık Rusya'nın Kırgızistan'da uyguladığı koloni siyasetinin dönemin Kırgız akınlarının şiirlerine yansımaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), 151-160. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3567>
- Kundakçı, M. (2019b). Kırgız şiirinde 'akan su' akımı ile yapılan tabiat güzelleşmesinin çağrışımları üzerine (Ceñicok Kökö Uulu, Togolok Moldo ve Barpı Alıkulov'un şiirleri örneğinde). *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 42, 203-218. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.557352>
- Muratova, Z. (2025). Rus imparatorluğu'nun orta asya'da yürüttüğü siyasetin neticesinde yaşanan andıcan ayaklanması ve ürkün kurtuluş mücadelesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 12(1), 352-362.
- Orozobayev, M. (2019). Kırgızlardaki âşıklık geleneğinin yeniden doğuşu üzerine. *Anasay*, 7, 157-168. <https://doi.org/10.33404/anasay.508814>
- Orozova, G. (2002). Munduk ve Zarlık, Kız Darıyka, Narıkbay. Aytmatov C. T. Akaeva M.D. Akmatalliev A. A. (Ed.), *Halk Edebiyatı Serisi* içinde. Şam Yayınevi.
- Öğüt Eker, G. (2014). *İnsan, kültür, mizah*. Grafiker Yayınları.

- Ram, K. (2021). Body as revolt: the myth of nangeli, the woman who covered her breast. *Shanlax International Journal of English*, 9(4), 1-8. <https://doi.org/10.34293/english.v9i4.4037>
- Reichl, K. (2017). *Türk boylarının destanları*. (Çev.: Metin Ekici). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Saparaliev, D. (2007). Kırgızların devlet düzeni/18. yüzyılın ikinci yarısı-19. yüzyılın ortası (Çev. Bakıt İmanak Sağınbekov). *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi* (OAKA), 2(3). 149-159.
- Saraç, Ö., Yıldız G. Y. (2022). Vergileme ilişkisinde tarafların davranışları tavşan kaç-tazı tut oyununun mali analizi. Saraç, Ö ve Şeren, G. Y (Ed.), *İlkesiz vergilere tepkiler vergi isyanları içinde* (s. 3-22). Efe Akademi.
- Sel, B. (2011). *Hokand hanlığı (1710-1876)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi
- Sevindik, A. (2021). *Türk mizah ekolojisi*. Ötüken Neşriyat.
- Tashtanov, J. (2021). *Kırgız aydınlarının dini ve sosyolojik görüşleri (Bağımsızlık Öncesi)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Tosuner, M., Demir, İ. C. (2009). Vergi ahlâkının sosyal ve kültürel belirleyenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 14(1), 1-15.
- Türkmen, F. (2000). Osmanlı döneminde Türk mizahı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4(2), 1-10.
- Usta, Ç. (2009). *Mizah dilinin gizemi*. Akçağ Yayınları.
- Yalçın, N. (2008). Kırgız destanları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 26, 109-119.
- Yıldız, N. A. (2016). Kırgız akın geleneği. Yıldız N. A. ve Turan, F. A (Ed.), *Türk dünyası âşık edebiyatı içinde* (s. 375-450). Gazi Kitabevi.